

A kulturális élet szerepe az (egyéni és szociális) készségek fejlődésében és ápolásában

A kultúra helye a mindennapi életben

Annak eredünk a nyomába, hogy a tág értelemben vett kultúra milyen szerepet játszik bizonyos egyéni és társas készségek kialakításában, fejlődésében.¹ Amikor például a reggeli kávé mellett megbeszéljük valakivel a tegnapi filmet vagy korábbi irodalmi, esetleg színházi élményeinket osztjuk meg, a magától értetődő összekapcsolódás többnyire nem tudatosul.

Napjaink közhelyesen szólva rohanó, globalizálódó világában egyszerre vagyunk tanúi a médiumok már-már követhetetlen sebességű technikai gyarapodásának, valamint az eddigi kulturális és civilizációs értékek, vívmányok értékeléséről szóló ideológiai és intellektuális válságnak. (Almási 2009., Faragó-Szabó 2005, 9. o.) Ezek az egymástól független folyamatok állnak gyakran annak háttérében, hogy az emberek elfordulnak a kulturális élettől, ilyen vagy olyan okból és indokkal kivonulnak ebből a rendkívül fontos közösségi térből. Ezt a szellemi krízist a gazdasági válság és annak következményei – az anyagi és szociális bizonytalanság szorongató érzése – csak tovább fokozzák. Részben tehát a körülmények indokolják a kultúra és a készségfejlesztés összefüggéseinek, avagy a kultúra direkt társadalmi „hasznosulásának” tanulmányozását.

Készségen jelen esetben nem elsősorban tehetséget, azaz olyan képességet értünk, amelyet mondhatni a születésünkkel hoztunk magunkkal a világba. Sokkal inkább az elsajátítható emberi viselkedéseknek azokat az automatizált elemeit, amelyek kellő számú gyakorlás eredményeként a tudat közvetlen ellenőrzése nélkül, mondhatni spontán működnek. Ezek közül a kulturális élet és a következő, a személyiség számára alapvető készségek kapcsolatát vizsgáljuk meg részletesen:

- ismeretszint,
- kommunikációs készség,
- önismeret,

¹ A kultúra valamint a készségek fogalmának szabatos definíciója egyaránt problémás, azaz nem elég, hogy egyszerre több egymással összeegyeztethetetlen jelenségre referálhatnak, olykor már-már kilátástalan szakmai viták is megzavarják az eligazodást. Ez indokolja a következő fejezetben az alapoktól induló fogalmi elemzést.

- önbizalom,
- önreprezentáció,
- önérvényesítés,
- konfliktuskezelés,
- önkifejezés.

Ehhez azonban nélkülözhetetlen tisztáznunk, hogy mit jelent a kultúra a társadalom szereplőinek mindennapjaiban.² A gyakorlatban, ha például X személy ellentétben Y-nal mondjuk rendszeresen olvas, akkor többnyire jogosan feltételezhetjük, hogy előbb-utóbb

(1) X szélesebb tudásbázissal rendelkezik és

(2) választékosabban fejezi ki magát Y-nál, akár társaságban is.

Azt, hogy a példa kedvéért felhozott olvasás jótékony hatással van a lélekre, már az ókori egyiptomiak feltételezték, de ezeknek az egyszerű hipotéziseknek az alátámasztására elegendő akár hétköznapi tapasztalatainkra gondolni. Az (1)-es egy egyéni, a (2)-es egy társas készség és a kultúra egy kiragadott szegmensének valószínű összefüggését állítja. A képlet persze még ebben a szükségszerűen leegyszerűsítő példában sem lehet ennyire egyszerű, hiszen a kívánt készségfejlesztési eredmények elérésének sikerességébe az is nagyban belejátszik, hogy ténylegesen *honnan* szerezzük ismereteinket. Az utóbbi, minőségi feltétel lényegében arról szól, hogy ez a bizonyos X személy a rendelkezésre álló közösségi kommunikációs csatornák közül melyeket veszi igénybe, és melyeket utasítja el, azaz *mi mindent* olvas el, néz vagy hallgat meg szívesen.

A részvétel a kulturális életben azon kívül, hogy lehet nagyon szórakoztató, egyúttal számos egyéb szempontból is hasznos, hiszen ezek az élményeink egész élettervünk alakulását befolyásolhatják, de mindenképpen szélesítik a látókörünket. Ezért kívánatos, hogy a gyerekek minél korábban találkozzanak az életkoruknak nagyjából megfelelő rajzfilmekkel, filmekkel és könyvekkel. Ebben az időszakban nem is igazán az számít, hogy pontosan milyenek ezek a kulturális benyomások, hanem sokkal inkább az, találnak-e maguknak a családjukban, a barátaik vagy az ismerőseik között olyan társaságot, amely alkalmas arra,

² Változásfolyamatok a kultúrában (3000 fős országos reprezentatív mintán végzett adatfelvétel), Emberi magatartás és értékrend (1117 fős lakossági adatfelvétel), Kiegészítő, speciális témában (200 fős adatfelvétel, Fesztivál, Kapolcs) Szonda Ipsos (2008), a Jelentés a magyar kultúra állapotáról című kutatás keretében. MTA Politikai Tudományok Intézete, Érték- és kultúrakutató Műhely, Antalóczy Tímea, Füstös László, Hankiss Elemér (2008-2009).

hogy tagjai ezeket a tapasztalatokat fesztelenül megbeszéljék egymással. A benyomások verbalizálása, áttekintése és értékelése, valamint az értékelés megvédésére tett – sikeres vagy sikertelen – kísérletek mások esetleges ellenérveivel szemben hozzászoktat a visszafogott mederben maradó vitatkozáshoz – nem is szólva az ehhez elengedhetetlen logikus, „realista” gondolkodásról –, és átsegíthet a technikai, illetve értelmezési gondok leküzdésén. A kódolás és a reakció begyakorlása megalapozza az igényt és az érdeklődést a kulturális élet eseményei iránt, és hozzájárul azoknak az – adekvát és magabiztos, egyéni – értékelési szempontoknak a kialakításához, amelyek mentén a rengeteg benyomásból kiválaszthatjuk az ízlésünknek megfelelőeket.

A kultúra fogalmának különböző lehetséges megközelítései

A kultúra mibenlétével kapcsolatban találónak tűnhet Szent Ágoston híres megállapítása az időről: „Ha senki nem kérdezi tőlem, akkor tudom. Ha azonban kérdezőnek kell elmagyaráznom, akkor nem tudom.” (Augustinus 1982, 358-359. o.) A „kultúra” szót köztudottan rengeteg többé-kevésbé eltérő jelenséggel kapcsolatban alkalmazhatjuk: a csimpánzoknál – Jane Goodall által – megfigyelt bizonyos kulturális vonásoktól kezdve egészen a multinacionális cégek szervezeti kultúrájáig. Maga a kifejezés a latin *colere* igéből származik, amelyen eredetileg a föld megművelését értették. Napjainkra jelentéstartománya lényegesen megváltozott.

Belinszki Eszter írja Raymond Williams kultúrakutató kultúrafelfogásának alakulásáról – „A kritikai kultúrakutatás a médiaelemzés gyakorlatában” című tanulmányában –, hogy műveiben a kultúrával kapcsolatban „[...] többféle, bár egymással kétségkívül összefüggő körülírással találkozhatunk. Korai könyvében, a *Culture and Society*-ben [...] a kultúra fogalmának a XIX-XX. század folyamán végbement jelentésváltozásait elemzi, majd későbbi munkáiban a kultúra definíciójának három lehetséges változatát különíti el a kultúra vonatkoztatási kerete szerint: az ideálist, a dokumentálist, illetve a társadalmi. Míg az ideális értelemben a kultúra általános, örök érvényű értékek gyűjtőhelye lenne, s a kultúraelemzés feladata ennek megfelelően ezek feltárása, addig a dokumentarista felfogásban sokkal inkább a művek halmazát jelenti, melyekben az emberi gondolkodás és tapasztalatkinsz manifesztrálódott.” (Belinszki 2000.)

Az ideális felfogást többé-kevésbé azzal az értelmezéssel azonosítjuk, amelyre később magaskultúraként hivatkozunk. A megfeleltetés nem egészen pontos, hiszen a magaskultúra

jelentése még akkor is tágabb a megemlített „örök érvényű értékek”-nél, hogyha feltesszük, hogy abban már sikerült megállapodnunk, melyek ezek. Meglehetősen széleskörű és képlékeny halmazzal van dolgunk, hiszen az értékeléseket óhatatlanul szubjektív értékítéletek is befolyásolják. A kultúrának ez a területe vagy, ha úgy tetszik, szintje – szembeállítva a mindennapi, illetve a tömegkultúrával – olyan tudományos és művészeti munkákat tartalmaz, amelyek az emberi, egyéni és közösségi alkotóképesség magasrendű teljesítményeinek eredményei, vagy alkotóik sajátos kifejezési módokat, nyelvezetet, formákat, azaz bizonyos „kódokat” használnak mondanivalójuk közlésére. Ezeknek a műveknek az élvezete, elsajátítása vagy felhasználása olykor komoly szellemi erőfeszítést, felkészültséget és ezeken kívül – legalább a választott feladat nehézségének – megfelelő kommunikációs kompetenciát kíván. A minimum az egyéni ízlésnek megfelelő értékek kibontásához elengedhetetlen előkészületek abszolválása alapján diszkriminálják a hasonló érdeklődésű emberekből álló társaságok a soraikba pályázókat.

A dokumentális megközelítés alapján a kultúra – mennyiségi nézőpontból – jóval gazdagabb, mint önmagában a magaskultúra. Ebbe a kategóriába ugyanis elméletileg – a lényegét adó történeti szempont miatt – az összes valaha létrejött és fellelhető mű beletartozik, még azok is, amelyeket a kritika csapnivalóként könyvel el. A tömegkultúra néhány a magaskultúra számára befogadhatatlan, sőt olykor kifejezetten felháborító jelensége ezen a ponton lép be a többnyire magasztos asszociációkat keltő kultúra megvalósulásába. Egyéni szintre bontva egy személy kultúráját nagyjában-egészében az ismeretei – vagyis tényleges tudása az őt körülvevő közösségről és világról – jelentik. Előfordulhat, hogy valaki fújja a bulvársajtó legújabb pletykáit, de nem emlékszik rá, hogy hallott-e valaha például Edgar Allan Poe-ról. A magaskultúra perspektívájából ez az ember nem tekinthető éppen kulturáltnak, az említett készségek fundamentumának lerakására és karbantartására, illetve a bekapcsolódásra a társasági diskurzusba alkalmas lehet. A két nézőpont legmarkánsabb eltérése, hogy egy műnek – legyen szó bármilyen emberi alkotásról – elég csupán elkészülnie ahhoz, hogy dokumentálják, vagyis bejegyezzék a létezését, ahhoz viszont, hogy minél szélesebb körben a magaskultúra részeként tekintsenek rá, újra és újra ki kell állnia a korábban dióhéjban ismertetett értékelési kritériumok próbáját.³

A harmadik vonatkoztatási keret némiképp eltér az eddigiektől, hiszen a kultúra társadalmi vagy antropológiai értelemben nem szűkíthető le a kézzelfogható tudományos

³ A magaskultúra rendszeres fogyasztásának hangsúlyozását leginkább ez az utóbbi körülmény indokolja, hiszen az ebbe a csoportba sorolható alkotások az értékelési folyamat szűrésének köszönhetően többnyire tartalmaznak fontos információkat, viselkedésmintákat, látásmódokat és egyéb gondolatokat, amelyek akár a hétköznapi életben is hasznunkra válhatnak.

vagy művészeti alkotásokra. Ebben a perspektívában a kultúra kifejezés mindazon ismeretek összességére utal, amelyek egy adott társadalom összetartozását és fennmaradását megteremtik, vagyis azokra a különböző normákra, szokásokra és tradíciókra, amelyek alapján az észlelhetően eltérő környezetben szocializálódott emberekről azt szoktuk mondani, hogy más a kultúrájuk. Heves viták tárgya – különösen a több népcsoport és etnikum együttélésével járó kisebb-nagyobb súrlódásokról szóló diskurzusban –, hogy egyáltalán jogosan gondolkodunk-e így. Kétségtelen, hogy bizonyos egyének, csoportok ismeretei, mindennapi szokásai és beidegződései, fizikai és lelki szükségletei jelentős eltéréseket mutathatnak. De az is bizonyos, hogy alkalmazkodással és tanulással az egymástól eltérő kultúrák között lehetséges az átjárás.⁴

A közösségi léttel együtt jár, hogy a közösség elvárja a tagjaitól bizonyos viselkedési szabályok tudomásulvételét és követését. A különböző lehetséges közösségekben azonban találunk egymással homlokegyenest ellenkező – kimondott vagy hallgatólagos – előírásokat. Ezek a szó szoros értelmében az adott közösségben a normalitás meghatározói. Működésükre Aronsonnál találhatunk egy szemléletes példát: „[...] azt mondják, hogy Törökországban elvárják a vendégtől, hogy az étkezés után bőföggön és ezzel is kimutassa a házigazdának, hogy ízlett a lakoma. Képzeljük el, hogy ezt nem tudjuk, de meg vagyunk híva egy török méltóság házába, néhány amerikai diplomata társaságában. Ha a vacsora után ezek az urak bőfogni kezdenek, minden bizonnyal mi is elbőffentjük magunkat. A diplomaták értékes információval láttak el bennünket. Ha viszont ugyanebben a házban a bolgár olimpiai birkózó-válogatott néhány jól megtermett tagjával vagyunk együtt, és ezek az izomkolosszusok kezdenek bőfogni a lakoma után, azt hiszem, mi inkább tartózkodni fogunk ettől a gesztustól, viselkedésüket modortalanságnak fogjuk tekinteni.” (Aronson 1980, 55. o.)

Összefoglalva: az utca emberének konceptuális sémájában a kultúra szó bevett, hétköznapi jelentése feltehetően – melyből a „kulturált” jelzőt is képezzük –: bizonyos a közösség által elvárt együttélési normák, magatartásszabályok betartására és az „általános műveltség” valamilyen fokú elsajátítására korlátozódik. Az általános műveltség szigorúan véve megegyezik a magaskultúrával: kiterjed egyrészt az éppen aktuális kulturális és tudományos eseményekről, műalkotásokról – lehetőleg eredeti nyelven – megszerzett tájokozottságra, másrészt a „klasszikus”, azaz valamilyen kompetens autoritás által már kanonizált alkotások és alkotói, illetve a történelem minél átfogóbb, ugyanakkor részletes

⁴ A környezet természetesen nagyban – de többnyire nem leküzdhetetlenül – befolyásolja az emberiség kulturális javainak minél szélesebb köréhez való hozzáférés reális lehetőségeit. Ez azonban nem csak a különböző kultúrájú, hanem például az egyazon közösséghez tartozó, szociálisan hátrányos helyzetű emberekkel kapcsolatban is igaz.

megismerésére. A meghatározás alapján könnyen belátható, hogy a klasszikus kultúra *tökéletes* „bekebelezésének” feladata időigényessége miatt természetesen megoldhatatlan egy emberöltő alatt. Szerencsére a mindennapi életben a kulturáltság benyomását ennél kevesebbel is el lehet érni. Az általános műveltség megengedőbb felfogásban az egyéni ízlésnek megfelelő, aktuálisan folyó kulturális élet iránti puszta fogékonysággal, nyitottsággal és a – körülbelül az általános iskolai tananyaggal megegyező szintű – tájékozottsággal esik egybe.

A kultúra a mindennapi életben magában foglalja az eddig említett vonatkozási keretek összességét. A kulturális életnek magától értetődően szereplője: az iskola, a könyvesbolt, a könyvtár, a színház, a hangversenyterem, sőt a templomtól kezdve az utcai toalettig az összes ember alkotta létesítmény. „A társadalomra vonatkoztatott kultúrafelfogás szerint a kultúra mint az életforma leírása, értékek és normák megnyilvánulása nemcsak művészi alkotásokban, de a mindennapok intézményesült vagy rutinizált cselekedeteiben is megfigyelhető. Ez az antropológiai kultúrafogalom, mely szerint a kultúra tulajdonképpen a teljes életforma (the whole way of life) [...]” (Belinszki 2000.)

Szórakozás és készségfejlesztés: Olvasás, tévzés, netezés

A bevezetőben már említettük, hogy a szóban forgó készségfejlesztési eredmények elérésének sikeressége érdekében a kulturális életbe való bekapcsolódás technikai és tartalmi feltételeit jelentő ismeretek megszerzését jobb lehetőség szerint minél kisebb korban elkezdni. A kulturális élet rendkívül sokszínű megvalósulását a könnyebb kezelhetőség kedvéért a legáltalánosabbakra – a címben is szereplő: olvasásra, tévzésre és netezésre – szűkítjük le.

Azért kezdjük az olvasással, mert a három kiragadott tevékenység közül ez jelent meg a legkorábban, az időszámításunk előtti hatodik évezredben. Az olvasás szót bizonyos szövegek tartalma iránti élénk, cselekvő érdeklődésként fogjuk fel, s így kiterjesztjük például a hangoskönyvek meghallgatására is. Jean-Paul Sartre így ír önéletrajzi regényében: „Életemet úgy kezdtem, ahogyan bizonyára végezni fogom: könyvek között. Nagypám dolgozószobája tele volt könyvekkel: leporolni tilos volt őket, kivéve évente egy alkalommal, októberben, a tanítás kezdete előtt. Olvasni sem tudtam még, de már tiszteltem e lebegő köveket, amelyek egyenesen álltak, vagy oldalt dőltek, mint a téglák, szorosan egymás mellett a könyvszekrény polcain, vagy előkelő távközökben, menhir-sorokként. Éreztem, hogy tőlük függ a család boldogulása.” (Sartre 1965, 36. o.) A világhírű író és filozófus szavai jelenlegi

témánk szempontjából mindenképpen hitelesnek tekinthetők, hiszen az ő esetében a készségfejlesztés későbbi gyümölcseit a közönség és a kritika egyaránt elismeri. Persze nem lesz mindenkiből ünnepest író, aki szeret olvasni, de az kétségtelen, hogy a fantáziája, a szókinccse és egyáltalán a verbális megnyilvánulása szükségszerűen megváltozik a másképpen többnyire bajosan megszerezhető élmények és ismeretek hatására. „Megleltem hát vallásomat: a könyv mindennél fontosabbnak látszott a szememben.” (Sartre 1965, 54. o.)

Nagy Attila olvasáskutató a következő ehhez kapcsolódó tapasztalatokról számol be Kónya Anikó kérdéseire válaszolva. „Egyszerűen levezetve: azok a gyerekek tudnak *jól* olvasni, akik *sokat* olvasnak, azok olvasnak sokat, akik *szeretnek* olvasni, s azok szeretnek olvasni, akikben valamikor egyszer felizzott az *élmény*, hogy ahá(!) – ez rólam szól. Mindezt jól tudjuk, és akár nemzetközi összehasonlítások adataival is alá tudjuk támasztani. Ebből egyenesen következik, hogy az olvasást mindenekelőtt úgy lehet fejleszteni, ha a gyerekek körül könyvek vannak. Családban, iskolában, községi könyvtárakban, városi könyvtárakban – tehát a tankönyvön kívül is kinek-kinek van mit olvasnia.” (Kónya 1999.) Az érdeklődés felkeltéséhez azonban néha ez még kevésnek bizonyul, ilyenkor a közvetlen környezet – család, óvónők, tanárok és felnőtt ismerősök – felelőssége is, hogy motiválják ebben a gyereket, de ez a felelősségük az idő haladásával egyre csökken.

Az eddigiekből annyi derült ki, hogy az olvasás mint egy bizonyos rendszeres tevékenység vagy, ha úgy tetszik, életforma gyakorlása azon múlik, hogy szeretünk olvasni, és ezért sokat olvasunk. Az olvasáshoz a legszorosabban kapcsolódó készségek az egyéni ismeretszint, a kommunikációs készség és az önkifejezés. Ezek a közösségi beilleszkedésben, kommunikációban és érvényesülésben meghatározó jelentőségű túlélési stratégiák. Leggyorsabban egy egészséges embernél körülbelül többnyire héttől tizenhét éves korig fejlődik, de ebben lehetnek kisebb-nagyobb egyéni eltérések. A gyerek-, illetve fiatalkori megalapozásban, valamint az időskori szintentartásban sokkal nagyobb szerepet játszik az, hogy rendszeresen végezzük ezt a tevékenységet, mint az, hogy az ezzel eltöltött időt feltétlenül a magaskultúra tanulmányozásának szenteljük. A befogadott információk – értéktartalmuktól elvonatkoztatva – a kódfejtés, az értelmezés és az esetleges közös megbeszélés mechanizmusával akár észrevétlenül is beépülnek maguknak az egyéni készségeknek, jártasságoknak a mindennapi alkalmazásába.

Az ismeretek tartalma és minősége, vagyis a készségek gyakorlati működése azonban többé-kevésbé szükségszerűen utal a forrásaira. Annak, hogy valaki ténylegesen milyen csatornákat vesz igénybe akaratlagos vagy szórakozás közben tudattalanul végbemenő szellemi épülésére triviális, ugyanakkor determinisztikus következményei vannak például az

illető tudásbázisára nézve. Ezért indokolt a kvalitatív nézőpont érvényesítése, azaz annak firtatása, hogy a készségfejlesztés minél hatékonyabb kihasználásának érdekében mit érdemes mondjuk olvasni. Egyértelmű, hogy szubjektív szempontból azt, ami szórakoztat, objektív szempontból pedig azt, ami minél inkább gazdagítja szellemi horizontunkat.⁵ Az utóbbi kritériumnak megfelel a magaskultúra döntő része, de a tömegkultúra bizonyos hányada is. A szövegek kiválasztásában többnyire igény szerint támaszkodhatunk mások, elsősorban a szűkebb vagy tágabb környezetünkbe tartozó számunkra hiteles személyek értékítéleteire.

A három legszorosabban az olvasáshoz társítható készégen kívül a gondolatilag tartalmas műalkotások sokat tehetnek hozzá az önismerethez, az önreprezentációhoz és – legalábbis ötletek, illetve perspektívák felvetésén keresztül – az önérvényesítéshez. Az önismeret azt jelenti, hogy mennyire vagyunk tisztában egyéni, reális tulajdonságainkkal, azaz tényleges erényeinkkel és gyengeségeinkkel. A különböző érzések, érzelmek és gondolatok tudatosításához, verbalizálásához és feldolgozásához az egyéni tapasztalatokon és a társas diskurzuson, vagyis a jelenségek kibeszélésén kívül, legfőképp film- és irodalmi élményeinkből meríthetünk megfontolásra alkalmas példákat. A életszerű önismeret kialakítása fogékonyabbá tesz mondjuk a konkrét viselkedésünket érő többé-kevésbé jogos kritikákkal szemben. Az önérvényesítési próbálkozások sikerességébe szintén belejátszik, hogy a tényeknek megfelelő önismeretet szerezzünk.

Az önreprezentáció mint készség meglehetősen összetett fogalom. Az a lényege, hogy egy bizonyos személy milyen egyéni és társadalmi szerepet igyekszik a többiek felé képviselni, vagyis milyen értékekkel azonosul és él. Részben független az önismerettől, bár ideális esetben a kettőnek jelentős tartalmi átfedései vannak, ez azonban egyáltalán nem szükségszerű. Az önismerethez hasonlóan az önreprezentáció is meghatározó szerepet játszik az önérvényesítésben. Önmagunk hatékony menedzselése vagy, ha úgy tetszik, „reklámozása” és „eladása” tulajdonképpen egész szociális boldogulásunk egyik fundamentuma. Az irodalom többé-kevésbé rendszeres fogyasztása magától értetődően gazdagítja e stratégiák technikai arzenálját. De arra is alkalmas lehet természetesen, hogy az eddig hangsúlyozott közvetlen előnyökön kívül például a rekreációhoz elengedhetetlen szórakozást, kikapcsolódást, feledést stb. nyújtson.

Mindehhez képest a kutatás során a megkérdezetteknek⁶ több mint a fele (56,1%) saját

⁵ Szerencsés esetben ez a kettő nem különül el élesen egymástól. A lexikális tudás gazdagodásához elég csupán például a tömegkultúra, más nézőpontból egyébként hasznavehetetlen jelenségeiről szóló pusztán információ is. Azért választottuk a tudás helyett a szellemi horizont kifejezést, hogy világos legyen, a konkrét ismeretnél többről, elsajátítható vagy elutasítható gondolkodási és viselkedés sémákról, illetve szabályokról van szó.

⁶ Változásfolyamatok a kultúrában, 2008.

állítás szerint nem végzi – még havi rendszerességgel sem – ezt a tevékenységet. Ez nem azt jelenti persze, hogy egyáltalán nem képesek olvasni, hiszen a ténylegesen írástudatlan emberek száma Magyarországon a kötelező közoktatás miatt alacsonynak mondható. Annyit azonban kétségtelenül elárul ez az adat, hogy valamilyen oknál fogva nem szívesen olvasnak. Az olvasás szoros kapcsolatban van az internet magabiztos használatával is, hiszen az ott – ráadásul gyakran idegen nyelven – hozzáférhető információk legnagyobb része írott anyag. Ennek a hétköznapi, mégis bonyolult és elvont nyelvi kódolási és dekódolási eljárásnak a megtanulása legkésőbb az általános iskolában megkezdődik. Egyéni hatékonysága azonban sajnos korántsem garantálható. Előfordulhat az is, hogy egy bizonyos személyben csak az után támad késztetés arra, hogy magabiztosan elsajátítsa ezt a technikát, hogy már az általános iskolából a munkaerőpiacra került. Szerencsére bő választékban található olyan fejlesztő és szakkönyvek – például gyorsolvasási technikákról –, amelyek segítségével az olvasás némi elhatározással és erőfeszítéssel akár felnőttkorban is elsajátítható. Akik ezt elmulasztják, azok sajnos kimaradnak a kulturális élet egy igen jelentékeny hányadából, többek között a magaskultúra irodalmi részéből.⁷

Említettük már, hogy ezeknek a műveknek az élvezete, elsajátítása vagy felhasználása többnyire kisebb-nagyobb szellemi erőfeszítést, felkészültséget és kommunikációs kompetenciát előfeltételez, vagyis nagyban múlik a korábbiakban megszerzett tapasztalatok mennyiségén, minőségén. Ez egyben azt is jelenti, hogy azoknak, akiknek a számukra elsődleges kódrendszerben, azaz az anyanyelvükön már önmagában az olvasás végrehajtásában nehézségeik akadnak, az előkészületek – értelemszerűen főleg az olvasás fejlesztésének – elvégzése nélkül aligha van esélyük a szóban forgó értékekhez hozzáférni. Az ilyen technikai, például szövegértési problémák ráadásul meglehetősen kiszolgáltatottá tehetik a befogadót az őt érő kulturális benyomásokkal és az azokat „küldő” – esetleg félrevezető szándékú – kommunikátorokkal szemben. A készségek tudatos fejlesztése ennek minimálisra csökkentésében a stabil egyéni értékrend és értékítélet kialakításához való összetett hozzájárulásával játszik szerepet.

A vizuális művészetek: a film- és a – mondhatni az őseink tekinthető – színház-, illetve festőművészet feltételezhető hatásai a szóban forgó készségek fejlődésére részben hasonlít az olvasás hatásaival kapcsolatban elmondottakhoz, ugyanakkor persze jelentősen el

⁷ A klasszikussá avatott irodalmi, film és egyéb – különböző típusú és műfajú – alkotások a szakmai vagy közösségi előzetes értékelési folyamatokban megvalósuló szelekció következtében többnyire tartalmaznak olyan gondolkodási, viselkedési mintákat, amelyek bizonyos fiktív vagy akár valós helyzetek, szerepek felfogására, és ezen keresztül – szerencsés esetben –, „átérzésére” hangolják a befogadót. Ezek a benyomások lehetnek annyira erősek, mintha az olvasottak az olvasó saját élményei lennének, mondhatni közvetlenül gazdagítják tapasztalatkincsét.

is tér azoktól. Ez egyrészt azt jelenti, hogy nem egészen pontosan ugyanúgy és ugyanazokat a képességeket katalizálják, másrészt viszont mindkét típus kétségtelenül alkalmas lehet érdekes és értékes kulturális tapasztalatok, élmények közvetítésére. A legszembetűnőbb különbség az emberi kódolás és dekódolás látszólag egyszerűbb technikai megvalósulása: a vizuális művészetek befogadása közvetlenebbül vagy legalábbis kevesebb erőfeszítéssel valósul meg, mint az olvasásnál. Valójában ez az összehasonlítás inadekvát, hiszen a vizuális üzenetek megértéséhez sem elég csupán a jelenés megbámulása. A vásznon, a színpadon vagy a képernyőn zajló események, megjelenő üzenetek megértéséhez ugyanis elengedhetetlen a figyelem és bizonyos fokú, elsősorban nyelvi, azonosítási kritériumok elsajátítása és adekvát alkalmazása.

Évszázadok óta élénk ismeretelméleti, nyelvfilozófiai és antropológiai viták tárgya, hogy lehetséges-e egyáltalán felismerés abban az esetben, amikor semmilyen nyelven sem állnak rendelkezésre a megfelelő szavak, fogalmak vagy gondolkodási sémák a befogadó orra előtt álló tárgyak, lejátszódó események megnevezésére. Hogy mit és mennyire pontosan veszünk észre – mondjuk egy képen, filmfelvételen –, részben tagadhatatlanul a közösségi diskurzusból elsajátított korábbi tapasztalatainkon múlik. A hétköznapi intuíció azt sugallja, hogy például körülírással vagy mutogatással ezek a gyakorlati problémák leküzdhetők, vagyis az elvont tartalmak⁸ végső soron kommunikálhatók, segítséggel azonosíthatók, és így megnevezhetők lehetnek. Ez a meggyőződés mint integratív szempont áthatja a kultúra és a készségfejlesztés jelen vizsgálatát is.

A vizuális kultúra elsődleges közvetítői a különböző – többnyire nemzeti, közszolgálati vagy kereskedelmi – televízió csatornák, illetve természetesen nem elhanyagolható a galériák, mozik stb. szerepe sem. A tévézés külön megemlítését az indokolja, hogy egyelőre ez a leginkább elterjedt, akár otthonról is kényelmesen végezhető kapcsolódási lehetőség a vizuális kultúrához.⁹ A magaskultúra – nem csupán a híradóban és nagy ritkán egy-egy klasszikus film reklámokkal megszakított bejátszásával megvalósuló – reprezentációja a közszolgálati médiumok feladata. A mindennapi, különösen a tömegkultúra állapotáról szóló pesszimista értékelések szerint a magaskultúra már nem menő, következésképpen nem is igazán eladható. (Almási 2009.) A szinte teljesen piaci alapokon működő tömegkultúra formálói előfordul, hogy a figyelem, hírnév, nézettség stb. elérésének

⁸ Ezek lehetnek például az adott közösségre jellemző viselkedési normáktól kezdve akár egészen konkrét vallási, gasztronómiai stb. jelenségek, amelyeket esetleg felismerhetünk, noha a megfelelő szót nem ismerjük, aminek következtében szigorú logikai értelemben itt nem beszélhetünk azonosításról.

⁹ Egy filmet, az interneten keresztül bizonyos digitális tévécsatornákat vagy bármilyen más, adott formátumú mozgóképet persze erre alkalmas számítógépen is meg lehet nézni.

érdekében a legalapvetőbb, zsigeri ösztönökre és igényekre igyekeznek hatást gyakorolni. Ezen a kulturális szinten gyakran maga a kritika is promóciós célokat szolgál, a fogyasztók egy részét pedig elbizonytalaníthatja a kétes niveau-jú alkotások csalogató áradata.

Az internethasználat fokozódó elterjedésével¹⁰ az elvben akár otthonról is hozzáférhető ismeretek köre elképesztő mértékben kiszélesedett. Ez a médium – a személyi számítógépek különböző fajtáival, típusaival szimbiózisban – tulajdonképpen önmagában egyesíti az írott és elektronikus, vizuális, illetve auditív médiumokra jellemző tulajdonságokat. Magabiztos kezelésének elsajátításához – az olvasástól egészen a számítógép hozzáférhető felépítéséig – számos kiegészítő ismeret szükséges. Az alkotások megjelenítésén vagy lejátszásán túl a számítógép és az internet például a levelezéshez vagy a telefonáláshoz hasonló személyközi kommunikációs funkciót elláthat. A hasonló érdeklődésű emberek a hobbijaikkal foglalkozó honlapokon vagy blogokon találkoznak a virtuális térben, hogy megosszák egymással benyomásaikat, élményeiket és reagáljanak másokéra. A hosszútávú kapcsolattartást az ismerősök között pedig közösségi oldalak – például ilyen a facebook vagy iwiw – segítik.

A valódi jelenlét és teljesítményen alapuló, hagyományos értelemben vett közösségi élettel összehasonlítva azonban a világhálón tapasztalható nyilvánosság fontos szerkezeti eltéréseket mutat. A személyesen átélt emberi kapcsolatok, tényleges és kulturális tapasztalatok az eddig emlegetett készségeket többnyire együttesen fejlesztik. Ezzel szemben a neten ad absurdum az is elképzelhető, hogy valaki írásban tökéletesen képes kifejezni magát, hús-vér társaságban viszont talán még megszólalni sem képes. Ennek a furcsa eshetőségnek a megmagyarázására számos lehetséges ok felvázolható. Az első kézenfekvő értelmezés a szorongás. Aki az internet arctalan, személytelen szférájában ügyesen kommunikál, szinte elképzelhetetlen miért ne lenne ugyanerre képes szemtől szemben.

A személyes részvétel kiszolgáltatottságot jelent a társaság többi tagjának pozitív vagy negatív visszajelzéseivel szemben. A neten is érkehetnek persze, akár kétségbeejtő visszajelzések is a korábban általunk megosztott ilyen vagy olyan tartalmakra, de ezek többnyire lényegesen kisebb megrázkódtatással ignorálhatók, mint a szemünkbe mondott kritika. A visszajelzésekhez hasonlóan a – közlések hitelességének megítélésében kulcsszerepet játszó – metakommunikáció, azaz a hangsúlyok és a testbeszéd sem igazán jutnak szerephez ebben a kommunikációs térben, kivéve talán a kölcsönös webkamerás kapcsolatot. Mindezek alapján nem túlzás azt állítani, hogy az interneten lejátszódó közösségi

¹⁰ A kutatás folyamán megkérdezettek közül 48,1% használ számítógépet, ezeknek a személyeknek a többsége internetezik is. (Változásfolyamatok a kultúrában, 2008.)

érintkezésben a visszajelzések küldése és fogadása, illetve a hitelesség – elsősorban a személyes jelenlét hiánya miatt – igen problémás lehet. Arra érdemes gondolni, amikor például valaki „cseteléskor” egészen másnak, esetleg más neműnek adja ki magát, mint amilyen valójában. Szemtől szemben a turpisság kétségtelenül hamarabb kiderülhet, mint az internet arctalan közvetítő közegén keresztül.

Az interneten hozzáférhető információkról általánosságban elmondható, hogy hitelességüket többnyire senki sem garantálja. Ez főleg azért van, mert egy keresésnél például – különösen a bárki által szerkeszthető blogok elterjedésének mellékhatásaként – nagy mennyiségű, változóan hasznos, illetve megbízható forrás kerül egymás mellé vagy, ha úgy tetszik, közös nevezőre, sokszor minden különösebb, az eligazodást szolgáló értékelés nélkül. Ha bármiről az internet segítségével szeretnénk hozzávetőlegesen hiteles tájékoztatást szerezni, akkor egynél több forrásból összeszedett értesüléseinket érdemes az ellenőrzés és a pontosítás érdekében összevetni egymással.

Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a virtuális kapcsolatok nem pótolhatják, csak kiegészíthetik személyes kapcsolatainkat. A készségfejlesztés perspektívájában ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az eddig említett szerkezeti különbségek miatt például az internet használata önmagában bajosan vezet el a kívánt eredmények eléréséhez. Ebben sokkal meghatározóbb szerepet játszik a konkrét műalkotások befogadása, illetve az ezekről az élményekről szóló diskurzus, mint az, hogy ezek éppenséggel az internet közvetítő közegén keresztül mennek-e végbe.

A médiaelemzés begyakorlása: az esti mesétől a klasszikusokig

Összefoglalva: A tág értelemben vett kultúra mint a társadalmi élet elválaszthatatlan velejárója, fontos szerepet lát el az egyéni ismeretszint, kommunikációs készség, önismeret, önreprezentáció, önkifejezés, önérvényesítés, konfliktuskezelés és önbizalom kialakításában, fejlesztésében. Ezek jelenhetik a kultúra direkt befolyását vagy, ha úgy tetszik, hasznát a kulturális életben résztvevő személyek szellemi és ezen keresztül gyakorlati életére nézve. A kultúra készségfejlesztő funkciójának egyik sajátossága, hogy akár tudattalanul, szórakozás közben is érvényre juthat.

A technikai eszközök specializálódása és egyre szélesebb hozzáférhetősége miatt a kultúrához való hétköznapi viszonyunk sokat változott az elmúlt évtizedekben, ami a lehetőségek kiszélesedése mellett, számos veszélyt is rejt magában. Ezek a eszközök nem

helyettesíthetik az emberi kapcsolatokat, önmagukban nem segítenek hozzá, hogy tisztában legyünk saját gondolatainkkal és érzelmeinkkel. Ehhez ugyanis elengedhetetlenek a környezetünkből érkező visszajelzések. A technikai eszközök fejlődésének pozitív hatásait magától értetődően érdemes minél inkább kiaknázni, a negatív hatásokat pedig kivédeni. Ehhez célszerűnek látjuk a kultúra fogyasztóit, felhasználóit minél fiatalabb – akár óvodás – korban megtanítani maguknak az eszközöknek a készségszintű használatára, hangsúlyozva a lehetséges veszélyeket. Az önálló gondolkodás és értékpreferencia igényének felkeltése alkalmas arra, hogy az ebben a szellemben felnövő generáció tagjai már valóban a lehetőségeket és ne a káoszt lássák a kultúra és a média által felkínált, egyre nagyobb választékból. Ehhez elsősorban talán abban kell segíteni a fogyasztókat, hogy érett, integrált személyiséget tudjanak magukban kialakítani, amelyre támaszkodva magabiztos, érvekkel alátámasztott értékeléseket fogalmazhatnak meg.

A kultúra közvetítő szerepének komoly szerepe van abban is, ahogyan az egyéni döntések, értékpreferenciák és az azoknak megfelelő viselkedések működnek, továbbá indulataink és érzelmeink adekvát kezelésében, és a céljaink eléréséhez nélkülözhetetlen konfliktuskezelés, önérvényesítés és meggyőzőerő elsajátításában.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- Almási Miklós (2000.) *Korszellemv@dászat*. Helikon Kiadó
- Almási Miklós (2009.) „Bunkómozaik.” *Népszabadság* (<http://nol.hu/velemeney/20090829-bunkomozaik>)
- Antalóczy Tímea – Füstös László – Hankiss Elemér (2009.) *[Vész]jelzések a kultúráról*. MTA Politikai Tudományok Intézete
- Aronson, Elliot (1980.) *A társas lény*. (ford. Erős Ferenc), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Augustinus, Aurelius (1982.) *Vallomások*. (ford. Városi István), Gondolat
- Bárány Tibor – Rónai András (szerk.) (2008.) *Az olvasó lázadása*. Kalligram – JAK
- Belinszki Eszter (2000.) „A kritikai kultúrakutatás a médiaelemzés gyakorlatában.” (http://www.mediakutato.hu/cikk/2000_01_osz/06_a_kritikai_kulturakutatas_a_mediaelemzes_gyakorlataban)
- Berne, Eric (1984.) *Emberi játszmák*. (ford. Hankiss Ágnes) Gondolat
- Coleman, Daniel (1997.) *Az érzelmi intelligencia*. (ford. N. Kiss Zsuzsa) Háttér Kiadó
- Csepeli György (2006.) *Szociálpszichológia*. Osiris
- Csepeli György – Prazsák Gergő (2009.) „Új szegénység.” in *[Vész]jelzések a kultúráról*. (szerk. Antalóczy Tímea – Füstös László – Hankiss Elemér) MTA PTI, 87-113. o.
- Faragó-Szabó István (2005.) *Az újkori szkepticizmus története*. Áron Kiadó
- Freud, Sigmund (1995.) *Tömegpszichológia*. (ford. Pártos Zoltán, Szalai István, szerk. Erős Ferenc) Cserépfalvi Könyvkiadó
- György Péter (2009.) „Olyan, mint a magyar celeb.” *Élet és Irodalom* (<http://www.es.hu/?view=doc;24846>)
- Hargreaves, Gerard (2006.) *Stresszkezelés*. (ford. Nagy Márta) Scolar Kiadó
- Hermann István (1981.) *Válságok és változások*. Kozmosz Könyvek
- Horkheimer, Max – Adorno, Theodor W. (1990.) „A kultúrivar.” in *A felvilágosodás dialektikája*. Atlantisz, 147-200. o. (http://frankfurt.tek.bke.hu/media/szoveg/adornohorkheimer_kulturivar.htm)
- Imre Anikó (2009.) „A posztoszocialista valóság(-show), avagy mit tanulhatunk Győzikétől?” (http://www.mediakutato.hu/cikk/2009_03_osz/09_gyozike_valosagshow/01.html)
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2009.) „A kultúra változása – Változások kultúrája.” in *[Vész]jelzések a kultúráról*. (szerk. Antalóczy Tímea – Füstös László – Hankiss Elemér) MTA PTI, 17-85. o.
- Keane, John (1999.) *Média és demokrácia* (ford. Kulcsár Valéria) Helikon Kiadó

- Kiss Endre – Varga Csaba (2001.) *A legutolsó utolsó esély*. Stratégiakutató Intézet
- Kopp Mária – Kovács Mónika Erika (szerk.) (2006.) *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis Kiadó
- Kónya Anikó (1999.) „Beszélgetések az ismeretek terjesztéséről és átadásáról.”
(<http://tandem.lauder.hu/ujsag/cikkek/19990213.html>)
- Kölcsey Ferenc (2003.) „Parainesis Kölcsey Kálmánhoz.”
(<http://mek.niif.hu/06000/06028/html/gmkolcsey0002.html>)
- Maróti Andor (szerk.) (1975.) *Forrásmunkák a kultúra elméletéből: Szöveggyűjtemény*. Tankönyvkiadó
- Maslow, Abraham (2003.) *A lét pszichológiája felé*. (ford. Túróczi Attila) Ursus Libris
- Nietzsche, Friedrich (2002.) *A hatalom akarása*. (ford. Romhányi Török Gábor) Cartaphilus Kiadó
- Rogers, Carl R. (2003.) *Valakivé válni*. (ford. Simonfalvi László) Edge 2000
- Róheim Géza (1992.) *A csurunga népe*. Párbeszéd Könyvek
- Róheim Géza (2001.) *A kultúra eredete és szerepe*. (ford. dr. Balázs-Piri Tamás) Animula Kiadó
- Ryle, Gilbert (1999.) *A szellem fogalma*. (ford. Altrichter Ferenc) Osiris
- Sartre, Jean-Paul (1965.) *A szavak*. (ford. Justus Pál) Európa Könyvkiadó
- Tremonti, Giulio (2008.) *La paura e la speranza*. Mondadori
- Varga Tibor „Nyelv, oktatás, kultúra.” in *[Vész]jelzések a kultúráról*. (szerk. Antalóczy Tímea – Füstös László – Hankiss Elemér) MTA PTI, 269-291. o.